

АНАЛІЗ ВИТРАТ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНИМИ РИЗИКАМИ

Запропоновано більш детальну класифікацію витрат у системі управління професійними ризиками на рівні підприємства. Підприємства здійснюють профілактичні витрати, у цій групі виокремлені нормативні (обов'язкові відповідно до атестованого класу професійного ризику) та попереджувальні (здійснювані на добровільних засадах) витрати. Такий розподіл витрат дозволяє більш ефективно управляти професійними ризиками, визначаючи ефективність попереджувальних витрат за критерієм скорочення нормативних.

Ключові слова: професійний ризик, профілактика, попереджувальні витрати.

Згідно з Гігієнічною класифікацією праці [2, с. 9] професійний ризик — це величина ймовірності порушення (ушкодження) здоров'я з урахуванням тяжкості наслідків у результаті несприятливого впливу факторів виробничого середовища і трудового процесу. Г. Г. Гогіташвілі наводить такі визначення: професійний ризик – ризик, що виникає під час роботи за певним фахом на певному робочому місці. Професійний ризик виробництва – ризик травмування людини, що виникає на виробництві [3, с. 532]. Важливість розробки ефективної системи управління професійними ризиками на засадах профілактики як наукового завдання полягає у реалізації задекларованих міжнародними стандартами принципів профілактики, економічної обґрунтованості, оцінки ризику [3, с. 55-59]. Економічні аспекти охорони праці та створення умов розвитку трудового потенціалу розробляють провідні вчені країни О. І. Амоша [12], О. Ф. Новикова [10; 11, с. 213], а також І. І. Моторна, Л. В. Шаульська та ін. Але їх дослідження присвячені удосконаленню соціального управління, ефективній системі захисту працівників на державному та регіональному рівнях, залишаючи поза увагою проблеми нестачі фінансування заходів та критеріїв їх ефективності на рівні підприємств.

Практична потреба у розробленні, впровадженні та функціонуванні систем управління охороною праці на державному, галузевому та регіональному рівні, зокрема шляхом застосування принципів управління професійними та виробничими ризиками, зумовлена Концепцією Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки, яка, зокрема, декларує підвищення рівня наукових і науково-технічних досліджень стану охорони праці, розв'язання проблем профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань, координації науково-технічної діяльності у цій сфері та забезпечення впровадження в практику позитивних результатів такої діяльності [1].

Значний внесок у дослідження умов праці як факторів професійного ризику зробили Д. П. Богиня, М. П. Гандзюк, Л. Гвозденко, Г. Г. Гогіташвілі, В. В. Дерпак, В. С. Дієсперов, П. Дорман, Н. Ю. Іванова, А. Б. Качинський, М. П. Купчик, М. Лисюк,

І. М. Миценко, А. М. Нагорна, К. Норпот, Ю. Г. Пригода, А. Соколова, Д. П. Тімошина. Профілактику професійних ризиків шляхом поліпшення медичної гігієни розглядають учені Російської академії медичних наук Е. І. Денісов, М. Ф. Ізмеров, Н. М. Молодкіна та ін.

Визначенню ефективності заходів з покращення умов праці у галузях присвячено праці П. І. Бортницького, Ю. І. Кундієва, О. В. Піщикової, С. П. Ткачука. У цих дослідженнях сформовано систему витрат і витрат від професійних ризиків, але недостатньо розкрито економічні засади класифікації витрат, їх обов'язків чи стохастичний характер. З іншого боку Федерація профспілок України у Національній стратегії охорони праці на 2011-2020 роки пропонує організувати розробки перспективних науково-дослідних робіт з охорони праці, зокрема з економічних аспектів виробничого травматизму та професійних захворювань, їх економічних наслідків; а також оцінку необхідних витрат держави і роботодавців для забезпечення необхідного рівня професійної підготовки і стану здоров'я працівників [1].

Для підприємств головною проблемою є одночасне формування бази технічних, технологічних та організаційних заходів щодо зниження професійних ризиків поряд з визначенням критеріїв їх вибору. Необхідність надання підприємствам практичного інструментарію системи управління професійними ризиками зумовили вибір теми дослідження.

Метою статті є аналіз витрат у системі управління професійними ризиками на рівні підприємства.

Мета обумовила необхідність вирішення таких завдань:

- оцінити стан професійної захворюваності та виробничого травматизму в Україні;
- обґрунтувати класифікацію витрат у системі управління ризиками з виокремленням у профілактичних витратах попереджувальних та нормативних;
- запропонувати концепцію управління професійними ризиками профілактичного спрямування.

Статистика виробничого травматизму і професійної захворюваності в Україні свідчить про незадовільний стан умов праці і техніки безпеки,

зростання рівнів професійного ризику. Крім того, для підприємств України характерними явищами є порушення з боку роботодавців вимог законодавства щодо створення безпечних і здорових умов праці, фінансування витрат на профілактичні заходи за залишковим принципом, недосконалість відомчого контролю за дотриманням вимог законодавства про охорону праці та санітарного законодавства, недовиявлення професійної патології на ранніх стадіях її розвитку. Наслідком цього є стійка тенденція до зростання кількості і тяжкості випадків виробничого травматизму і професійної захворюваності [1], зростання компенсаційних виплат постраждалим на виробництві з Фонду соціального страхування (далі — ФСС) від нещасних випадків і професійних захворювань. З іншого боку для підприємств наслідками професійних ризиків є низька мотивація праці, зниження працездатності, підвищення рівнів не лише професійної, а і професійно зумовленої захворюваності, втрати робочого часу, недоотримання прибутку тощо. Причинами такого становища в системі управління професійним здоров'ям є її фактична компенсаційна спрямованість (на відміну від задекларованої профілактичної), низький рівень фінансування через відсутність ефективних механізмів оцінки заходів зі зниження ризиків, ігнорування міжнародних стандартів з охорони і безпеки праці. Аналіз причин нещасних випадків, пов'язаних з виробництвом, за 2006-2009

роки вказує на те, що 70 % з них — організаційні, 12,8 % — технічні [1]. Проаналізувавши стан виробничого травматизму і професійної захворюваності, а також співвідношення рівнів компенсаційних виплат з витратами на поліпшення умов праці, навчання персоналу, попередні медичні огляди тощо, можна стверджувати, що система потребує чіткої переорієнтації на профілактичні засади.

Профілактика на виробництві дає значний економічний і соціальний ефект для держави, роботодавця і робітника [6]. Витрати на профілактичні заходи виправдовують себе зниженням кількості днів тимчасової непрацездатності персоналу, зменшенням випадків професійних захворювань, дострокових виходів на пенсію, скороченням простоїв підприємства та збереженням частини прибутку.

Компенсаційні виплати постраждалим покладені на ФСС, що знижує мотивацію роботодавців до поліпшення умов праці. Адже тягар профілактичних витрат покладено саме на власників підприємств. Профілактичні витрати складаються з багатьох елементів. Чинні класифікації не враховують їх розподілу за суб'єктом призначення, за обов'язковим чи стохастичним характером. Така відмінність є принциповою в умовах недостатньої інформації про зв'язок витрат підприємства і збитків від професійних ризиків. Сукупність витрат у системі управління професійними ризиками показана на рис. 1.

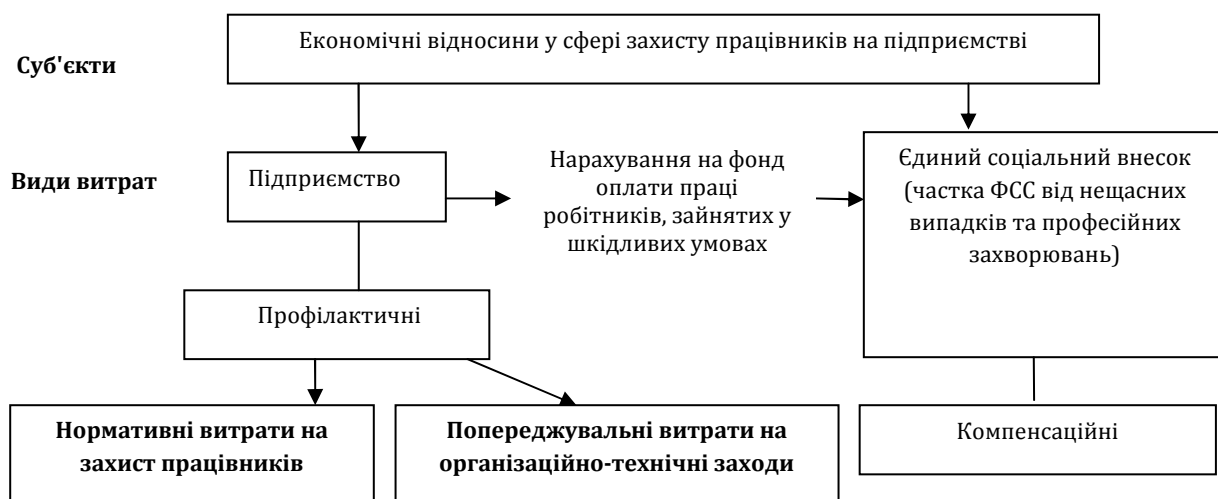

Рис. 1. Розподіл витрат у системі управління професійними ризиками

Нами пропонується поділити профілактичні витрати на дві групи: нормативні і попереджувальні. Лише попереджувальні заходи зменшують рівень ризику шляхом зниження рівнів шуму, вібрації, загазованості робочої зони, рівнів важкості та напруженості праці. Соціальний їх ефект виражається у скороченні чисельності працівників у шкідливих умовах, хворих і постраждалих, плинності кадрів. Економічний ефект — зниження нормативних витрат через зміну класу умов праці.

Такий розподіл витрат дозволить на рівні підприємства чітко визначити об'єкт управління (зниження) — регламентовані законодавством витрати за захист працівників, додаткові відпустки, профілактичне харчування, засоби гігієни, регулярні медичні огляди. Ці витрати є обов'язковими при встановлених класах професійного ризику. Адаже

управляти компенсаційними витратами, враховуючи їх імовірнісний характер, важко для підприємств. І шлях, який вони обирають — приховування нещасних випадків і професійних захворювань, визнання їх такими, що відбулись з невиробничих причин. Що у свою чергу призводить до ще більшого зростання компенсаційних витрат через збільшення коефіцієнтів частоти і тяжкості.

Тому нами розроблено концепцію вибору підприємством попереджувальних заходів для професій за критерієм максимізації економії нормативних витрат у разі зміни класу умов праці. Основними положеннями є наступні:

- професійний ризик є економічною категорією, оцінювати його пропонується за допомогою рівнів витрат підприємства і держави внаслідок професійних і професійно обумовлених

- захворювань;
 - витрати підприємства на управління професійними ризиками поділяються на компенсаційні і профілактичні, профілактичні витрати є первинними, складаються з двох груп: нормативні і попереджувальні;
 - попереджувальні витрати знижують рівень професійного ризику, впливаючи на шкідливі і небезпечні фактори виробництва, змінюючи клас умов праці. Вони обумовлюються соціально-економічними факторами виробничого середовища підприємства;
 - нормативні витрати складаються з обов'язкових витрат на охорону праці та підтримують професійний ризик на допустимому рівні, не знижуючи його. Інформаційною базою для їх визначення є таблиці відпрацьованого часу, вартість спеціального одягу, харчування, середня заробітна плата та ін.;
 - для вибору попереджувальних заходів пропонується критерій, що не залежить від імовірності настання професійного захворювання з урахуванням недостатньої кількості статистичної інформації про економічні наслідки ризиків. Таким критерієм є розмір економії нормативних витрат у разі зміни класів умов праці після впровадження попереджувальних заходів.
- Управління професійними ризиками — це система ідентифікації факторів ризику на робочих місцях з подальшою економічною оцінкою нормативних витрат на захист працівників і комплексне впровадження попереджувальних заходів технічно-організаційного характеру, спрямованих на зменшення професійного ризику. Для практичної реалізації запропонованої концепції розроблено загальну схему, показану на рис. 2.

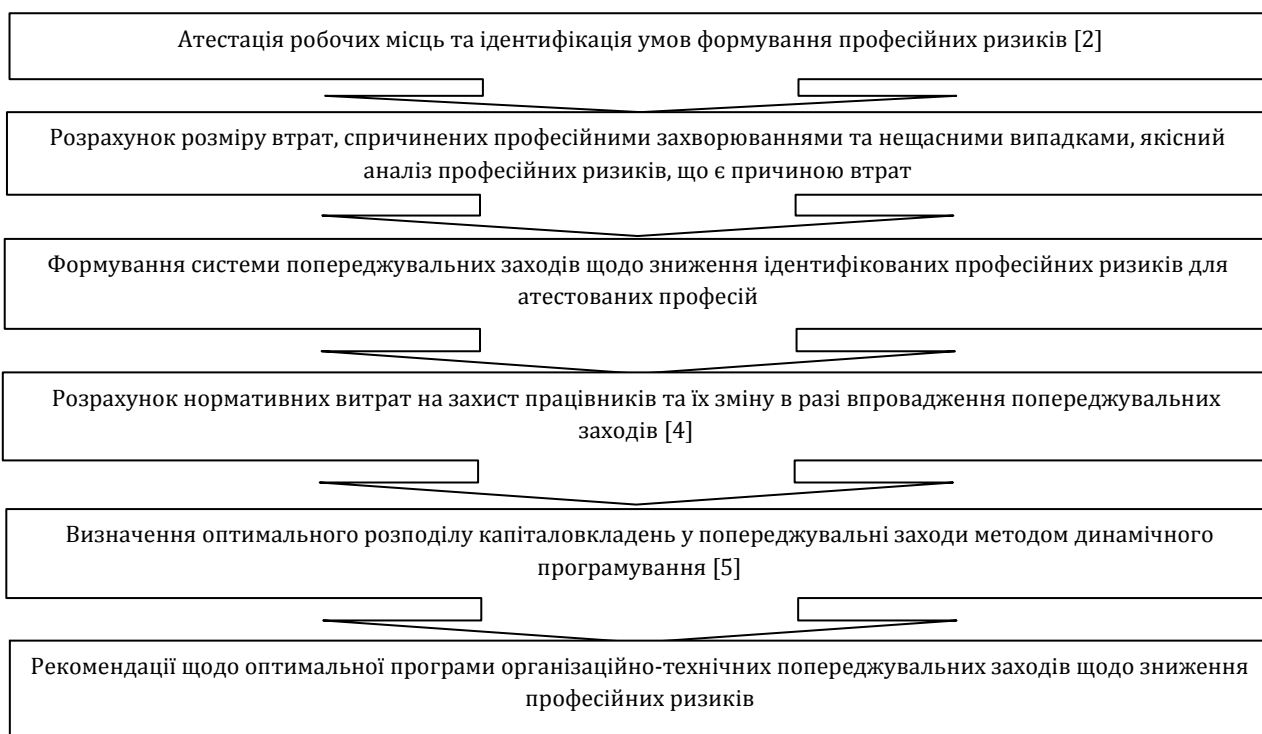

Рис. 2. Схема процесу управління ризиками на рівні підприємства

Аналіз підходів до оцінювання ефективності попереджувальних заходів щодо зниження ризиків [8] показав, що критерій скорочення збитків, зростання прибутків є неефективними для професійних ризиків через неповноту і неточність статистичної інформації. Оскільки попереджувальні заходи змінюють умови праці, вони скорочують нормативні витрати підприємства. Економію таких нормативних витрат пропонується використовувати як критерій ефективності для доповнення до загального визначення ефективності капіталовкладень санітарного, екологічного, працезахоронного характеру.

Висновки.

1. У дослідженні запропоновано порядок вибору підприємством системи ефективних попереджувальних заходів для професій з високими рівнями професійного ризику, суть якого полягає в обґрунтуванні обсягів фінансування

попереджувальних витрат і подальшому виборі найбільш прийнятних за критерієм максимізації економії нормативних витрат у разі зміни класу умов праці. Це дозволяє підприємствам у межах задекларованої державою профілактичної соціальної політики перейти від компенсаційного методу управління професійними ризиками до профілактичного; скоротити витрати підприємства від професійного ризику шляхом капіталовкладень екологічного, санітарного, працезахоронного спрямування.

2. Розроблені положення можуть бути використані підприємствами для визначення економічної ефективності витрат у системі управління професійними ризиками на засадах попередження, а не компенсації. Концепція ґрунтується на методичному апараті вибору попереджувальних заходів, що в умовах обмеженого фінансування реалізується за критерієм економії нормативних

витрат.

3. Класифікацію витрат на управління ризиками розширено за рахунок виділення в профілактичних витратах нормативних і попереджувальних.

Список літератури

1. Аналіз стану охорони праці в Україні та основні завдання профспілкових організацій на наступні 5 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://otipb.at.ua/load/analiz_stanu_okhoroni_praci_v_ukrajini_ta_osnovni_zavdannja_profspilkovikh_organizacij_na_nastupni_5_rokiv/24-1-0-2111
2. Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу // Охорона праці. – 1998. – № 6. – С. 29-45.
3. Гогіташвілі, Г. Г. Управління охороною праці та ризиком за міжнародними стандартами [Текст] : навч. посібник / Г. Г. Гогіташвілі, Є.-Т. Карчевські, В. М. Лапін. — К.: Знання, — 2007. — 367 с.
4. Дзюба, О. М. Методика розрахунку нормативних витрат на охорону праці як елементів управління професійними ризиками [Текст] / О. М. Дзюба // Вісн. Нац. трансп. ун-ту: в 2-х ч. – К.: НТУ – 2007. – Ч.2. – Вип. 15. – С. 360-366.
5. Дзюба, О. М. Оцінка ефективності заходів по зниженню професійних ризиків на підприємствах [Текст] / О. М. Дзюба, Ю. О. Корнева // Актуальні проблеми економіки: наук. екон. журн. – К.: Нац. акад. управління. – 2008. – №11(89). – С. 179-185.
6. Измеров, Н. Ф. Роль профилактической медицины в сохранении здоровья населения [Текст] / Н. Ф. Измеров // Медицина труда и промышленная экология. — 2000. – № 1. – С. 1-6.
7. Кундієв, Ю. І. Порівняльна характеристика стану професійної захворюваності в Україні і світі [Електронний ресурс] / Ю. І. Кундієв, А. М. Нагорна, Л. О. Добровольський // Медицина праці. – 2009. – № 2. – С. 3-11. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Chem_Biol/Ujrtmp/2009_2/Kundiev_MT_02_09.pdf.
8. Методика визначення соціально-економічної ефективності заходів щодо поліпшення умов і охорони праці [Текст] / [розроб. К. Н. Ткачук, М. О. Лисюк, І. А. Лучко та інші] ; Національний НДІ охорони праці (ННДІОП). – К.: Основа, 1999. – 95 с.
9. Методичні рекомендації щодо проведення атестації робочих місць за умовами праці [Текст] // Інформ. бюл. Мін-ва праці України. – 1993. – № 1. – С. 4-15.
10. Новікова, О. Ф. Державне регулювання якості та конкурентоспроможності трудового потенціалу в контексті сталого розвитку [Текст] / О. Ф. Новікова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Т. 1. – 2009. – С. 211-213.
11. Управління людським та соціальним розвитком у регіонах України [Текст] : монографія / [О. Ф. Новікова та ін. ; наук. ред., проф. О. Ф. Новікова] ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. - Донецьк : [б. в.], 2010. - 488 с. : табл., рис. - Бібліогр. в кінці розд. - 300 экз.
12. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза [Текст] / О. І. Амоша [та ін.] ; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк : ІЕП, 2006. – 208 с. – Бібліогр.: С. 144-149.

РЕЗЮМЕ

Дзюба Оксана

Анализ затрат в системе управления профессиональными рисками

Предложено более детальную классификацию затрат в системе управления профессиональными рисками на уровне предприятия. Предприятия осуществляют профилактические расходы, в этой группе выделены нормативные (обязательные в соответствии с аттестованного класса профессионального риска) и предупредительные (осуществляемые на добровольной основе) расходы. Такое распределение затрат позволяет более эффективно управлять профессиональными рисками, определяя эффективность предупредительных затрат по критерию сокращения нормативных.

RESUME

Dzyuba Oksana

Analysis of costs in the system of management of professional risks

A detailed classification of costs in the system of professional risks at the enterprise level is considered. Enterprises realize the prevention costs. In this group there have been singled out normative (mandatory under the qualified class professional risk) and warning (carried out on a voluntary basis) costs. This distribution of costs can more effectively manage professional risks, determining the effectiveness of preventive costs according to reduction of standard costs.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2012 р.